

ΛΟΦΟΥ

ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΑΡΧΟΝΤΟΧΩΡΙ ΤΗΣ ΛΕΜΕΣΟΥ

Επιμελήθηκε από τους:
Άκη Θεοδώρου, Φιλολόγο
Χρήστο Πουγιούκκα, Ιστορικό

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

2009

1. ΘΕΣΗ – ΟΝΟΜΑΣΙΑ – ΙΔΡΥΣΗ

1.1. Η θέση

Το χωριό Λόφου ανήκει στην επαρχία Λεμεσού, στη γεωγραφική περιφέρεια των αμπελοχωριών Λεμεσού – Πάφου, περίπου 26 χιλιόμετρα βορειοδυτικά της πόλης της Λεμεσού.

Η Λόφου είναι κτισμένη αμφιθεατρικά πάνω σε λόφους, σε μέσο υψόμετρο 780 μέτρων και δέχεται μια μέση ετήσια βροχόπτωση 650 χιλιοστομέτρων. Το ανάγλυφο είναι βουνίσιο με στενές βαθιές κοιλάδες και απότομες πλαγιές. Το τοπίο του χωριού είναι διαμελισμένο από τα ποτάμια - δίκτυα του Κρυού και του Κούρη, παραπόταμων του ποταμού Κούρη.

Από γεωλογικής άποψης, στη διοικητική έκταση του χωριού κυριαρχούν οι αποθέσεις του σχηματισμού Πάχνας (εναλλασσόμενες στρώσεις κιμωλιών, μαργώ και ψαμμιτών), πάνω στις οποίες αναπτύχθηκαν ασβεστούχα εδάφη.

Η οδική σύνδεση της Λόφου με τα γύρω χωριά γίνεται με ασφαλτοστρωμένους δρόμους. Στα βόρεια συνδέεται με το χωριό Πέρα Πεδί (περί τα 6,5 χμ.) και στα νοτιοδυτικά με το χωριό Άγιος Θεράπων (περί τα 4,5 χμ.). Στα νοτιοανατολικά συνδεόταν επίσης με το χωριό Άλασσα (παλαιά θέση) το οποίο έχει

σήμερα καλυφθεί από το φράγμα του Κούρη, οι δε κάτοικοι του μεταστεγάστηκαν σε άλλη περιοχή και ανατολικά με τα χωριά Συλίκου, Μονάγρι και Δωρός. Σήμερα, για να επισκεφθεί κάποιος το χωριό από τη Λεμεσό χρειάζεται περίπου 25 λεπτά. Ανηφορίζοντας το δρόμο Λεμεσού – Πλατρών και στρίβοντας αριστερά λίγο μετά την Άλασσα (νέα θέση), σε 15 λεπτά βρίσκεσαι στο χωριό.

1.2. Η ονομασία

Το χωριό οφείλει την ονομασία του στο γεγονός ότι είναι κτισμένο πάνω σε λόφο. Η αρχική ονομασία του ήταν (ο) Λόφος και βρισκόταν σε χρήση ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αυτό αποδεικνύεται από τα αρχεία του δημοτικού σχολείου, όπου αναγράφεται σαν τόπος γέννησης των μαθητών η ονομασία «Λόφος».

Για τη μετονομασία του χωριού από Λόφο σε Λόφου, ο Σίμος Μέναρδος (1970) υποστηρίζει ότι η αλλαγή από ονομαστική πτώση σε γενική έγινε, γιατί η τελευταία είναι πιο εύχρηστη στην καθημερινή ομιλία των αγροτών, που χρησιμοποιούν τις πλάγιες πτώσεις, όταν αναφέρονται σε αποστάσεις, σε κατοίκους ή σε προϊόντα του χωριού. Η αλλαγή του γένους από αρσενικό σε θηλυκό έγινε, επειδή στην καθημερινή ομιλία συνοδεύεται από τη λέξη «κώμη», της οποίας το γένος είναι θηλυκό και είναι φυσικό, όταν ακούει κάποιος το όνομα της κώμης (π.χ. η κώμη της Λόφου) να θεωρεί ότι το γένος της είναι επίσης θηλυκό. Έτσι η γενική «του Λόφου» μετατράπηκε σε θηλυκό «της Λόφου». Από τη γενική προήλθε η ονομαστική «η Λόφου», ονομασία με την οποία είναι γνωστό σήμερα το χωριό.

1.3. Η ίδρυση

Ιστορικές μαρτυρίες που να μας βοηθούν να καθορίσουμε επακριβώς τη χρονική περίοδο της ίδρυσης του χωριού δεν υπάρχουν. Η περιοχή θα πρέπει να ήταν κατοικημένη από την εποχή του χαλκού, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ανεύρεση αγγείων αυτής της περιόδου από την αρχαιολογική υπηρεσία. Τα αγγεία βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές γύρω από τη σημερινή τοποθεσία του χωριού.

Η άποψη που επικρατεί είναι πως το χωριό πρέπει να ιδρύθηκε στα χρόνια που προηγούνται της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο. Έτσι, ανάγεται η ίδρυσή του στα χρόνια των αραβικών επιδρομών, όταν οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα παράλια για λόγους προστασίας. Πραγματικά, η θέση του χωριού είναι πολύ καλή, γιατί είναι κρυμμένο και παρέχει ασφάλεια. Την ίδια θέση υποστηρίζουν και οι Νέαρχος Κληρίδης (1961) και J. C. Goodwin (1977), οι οποίοι θεωρούν ότι το χωριό πρέπει να κτίστηκε πριν η λέξη «λόφος» αντικατασταθεί από τη λέξη «λαόνιν». Με την ονομασία «Λόφος» ή «Λόφοι» υπάρχουν οικισμοί στην Ελλάδα, που επιβεβαιώνουν την άποψη του Σίμου Μενάρδου (1970), όπως και άλλων ερευνητών, ότι θα πρέπει να θεωρήσουμε αρχαίο το χωριό καθώς και όσα χωριά των οποίων τα ονόματα είναι λέξεις προ πολλού καταργημένες.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ο Πέτρος Πόρακος στο βιβλίο του «Λόφου, οι άνθρωποι στο χώρο και στο χρόνο» (2004) γράφει ότι σύμφωνα με αρχαιολογικές μαρτυρίες το χωριό ήταν ξανά και ξανά κατοικημένο μιας και καταστράφηκε πολλές φορές. Ατράνταχτη απόδειξη, συνεχίζει ο ίδιος ερευνητής, αποτελεί το γεγονός ότι μέσα στο χωριό και στη γύρω περιοχή ανάμεσα στ' άλλα βρέθηκαν παλιά θεμέλια, αρχαίοι τάφοι καθώς και χρυσά νομίσματα (κωνσταντινάτα). Όσον αφορά τα τελευταία, αρκετοί είναι εκείνοι, σύμφωνα με μαρτυρίες ηλικιωμένων ανθρώπων, που βρήκαν αρχαία νομίσματα και βέργες χρυσού καθώς ασχολούνταν με την καλλιέργεια των χωραφιών τους (ξόρτζιασμα).

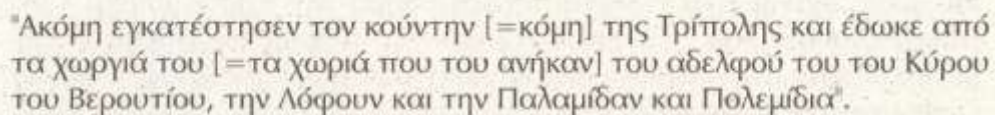
2.1. Ρωμαϊκά – Βυζαντινά χρόνια

Οικισμοί στην περιοχή πρέπει να υπήρχαν τόσο κατά τη ρωμαϊκή περίοδο όσο και κατά τη βυζαντινή περίοδο. Στην τοποθεσία «Δάση», νότια του χωριού, βρέθηκαν τάφοι, σπασμένα αγγεία και πολλές πέτρες που ανάγονται στα ρωμαϊκά χρόνια. Βυζαντινός οικισμός πρέπει να υπήρχε στο

χώρο γύρω από το νεκροταφείο του χωριού. Συλημμένοι τάφοι, αγγεία και διάφορα άλλα αντικείμενα που υπάρχουν διάσπαρτα στην περιοχή το επιβεβαιώνουν.

2.2. Φραγκοκρατία

Η πρώτη γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη του χωριού τοποθετείται την περίοδο της Φραγκοκρατίας. Σύμφωνα με το μεσαιωνικό χρονογράφο Λεόντιο Μαχαιρά, η Λόφου παραχωρήθηκε γύρω στα 1392 μαζί με κάποια άλλα χωριά από το βασιλιά της Κύπρου Ιάκωβο Α΄ (1382-1398) στον αδελφό του Τζανότ ντε Λουζινιάν, λόρδο της Βηρυτού. Αναφέρει ο Λεόντιος Μαχαιράς (στο Σάθα 1873, σελ. 373):

"Ακόμη εγκατέστησεν τον κούντην [=κόμη] της Τρίπολης και έδωκε από τα χωριά του [=τα χωριά που του ανήκαν] του αδελφού του του Κύρου του Βερούτιου, την Λόφου και την Παλαμίδαν και Πολεμίδαν".

Σύμφωνα με βενετικό χειρόγραφο του τέλους του 15^{ου} αιώνα, που παραθέτει ο Μας Λατρί (1861), η Λόφου περιλαμβανόταν στον κατάλογο των κυπριακών χωριών που αποτελούσαν κτήματα του ίδιου του βασιλιά της Κύπρου. Ο Μας Λατρί το αναφέρει με την ονομασία Loffou. Στους μεσαιωνικούς χάρτες όμως το χωριό Λόφου δεν υπάρχει. Στη θέση του εμφανίζεται ένα άλλο χωριό με το όνομα Euressi. Ο Goodwin (1977) υποστηρίζει ότι το χωριό αυτό αποτελούσε φεουδαρχική περιοχή, που διατηρεί την ονομασία της ως τις μέρες μας και βρίσκεται στη Λόφου. Μπορεί να υποθέσει κάποιος ότι το 16^ο αιώνα, στα τελευταία χρόνια της Φραγκοκρατίας, το χωριό Λόφου είτε καταστράφηκε είτε για κάποιο άλλο λόγο ερημώθηκε και οι κάτοικοί του εγκαταστάθηκαν στο χωριό Euressi. Το πότε ακριβώς επανιδρύθηκε το χωριό δεν είναι δυνατό να δοθεί ακριβής απάντηση.

2.3. Τουρκοκρατία

Για το προαναφερθέν ερώτημα, η παράδοση αναφέρει τα ακόλουθα: «Η Λόφου κτίστηκε πριν από 300 περίπου χρόνια. Ο πρώτος κάτοικός της ήταν ο Χατζηηλίας. Όταν έφυγε από τον Πεδουλά πήγε στον Άγιο Αμβρόσιο, στο μετόχι της Τροοδίτισσας. Εκεί έγινε βοσκός. Ύστερα αγόρασε ένα κοπάδι συντροφικό με το Στραόκορνο από την Πάχνα. Από το μετόχι πήγαιναν στο Φοίνικα, μια περιοχή της Λόφου, και έβοσκαν τα κοπάδια τους. Όταν πήγαιναν στη Λόφου, βρισκανε μια καντήλα να ανάβει και μια εικόνα της Παναγίας. Παίρνανε την εικόνα στη μάντρα τους στο

Φοίνικα, αλλά η εικόνα επέστρεψε στη θέση της, εκεί που είναι σήμερα η εκκλησία της Παναγίας. Όταν είδαν ότι η εικόνα έφευγε, αποφάσισαν να κατοικήσουν στη Λόφου».

Πέραν της παράδοσης, η ιστορική έρευνα καταγράφει ότι βοσκοί που έμεναν στην τοποθεσία Φοίνικας (νότια της Λόφου) έβοσκαν τα κοπάδια τους σε ακτίνα που έφτανε μέχρι τη σημερινή τοποθεσία του χωριού. Εκεί, χρησιμοποιούσαν τα βράδια για κατοικία τους ένα σπήλαιο που υπάρχει μέχρι σήμερα. Αργότερα φαίνεται, το σπήλαιο αυτό χρησιμοποιήθηκε από την οικογένεια Χατζηρούσου με αποτέλεσμα μέχρι σήμερα να είναι γνωστό με το όνομα «ο σπήλιος του Χατζηρούσου». Γενικά όμως, τα πρώτα σπίτια της Λόφου στην ουσία ήταν μάνδρες μέσα στην κοιλάδα του χωριού. Μετέπειτα κατασκεύασαν τα «στιάδκια» και αργότερα τα σπίτια με πέτρες και χωμάτινη οροφή – δώμα φτιαγμένη από χώμα ή κώνο (Πόρακος, 2004).

Το 1825 το χωριό ανήκε στο κατηλίκι Κοιλανίου και καταγράφεται με την ονομασία Λόφος (Παπαδόπουλος, 1965). Το κατηλίκι περιελάμβανε 33 συνολικά χωριά και 703 φορολογούμενους. Η Λόφου είχε 57 φορολογούμενους κατοίκους και πλήρωνε συνολικό φόρο 3023,20 πιάστρες (1 πιάστρα = 40 παράδες). Σύμφωνα με τον κατάλογο των φορολογούμενων η Λόφου είναι το τέταρτο σε αριθμό χωριό (προηγούνται το Κοιλάνι με 89, το Πέρα Πεδί με 60 και το Όμοδος με 59) και το τρίτο σε ύψος φορολογίας (προηγούνται το Κοιλάνι και το Βουνί). Το 1832, σύμφωνα με το Θ. Παπαδόπουλο (1965, σελ. 208), κατοικούσαν στη Λόφου μόνο Έλληνες και ο μωπαγιάς σίτου και κριθής ήταν 10 μόδια σιτάρι απ' όλα τα χωριά των καζάδων του Κοιλανίου και της Αυδήμου. Στον κατάλογο των χωριών, που συντάχθηκε το 1844 από τον Ταλαάτ εφέντη και παρατίθεται από το Μας Λατρί (1879), η Λόφου συμπεριλαμβανόταν στον καζά Κοιλανίου και είχε 66 φορολογούμενους. Όπως είναι γνωστό ο Ταλαάτ εφέντης είχε υποδιαιρέσει την Κύπρο σε 16 καζάδες. Ο καζάς Κοιλανίου περιελάμβανε 22 χωριά και 583 φορολογούμενους. Η Λόφου είναι το τρίτο σε αριθμό φορολογούμενων (προηγούνται το Κοιλάνι με 108 και το Βουνί με 93). Στον κατάλογο το χωριό καταγράφεται με την ονομασία Lofos. Ο Μας Λατρί αναφέρει ακόμα ότι σύμφωνα με την απογραφή του 1862 το χωριό ξεπερνούσε τους 200 κατοίκους.

Προς τα τέλη της Τουρκοκρατίας ξεκίνησε και το κτίσιμο της εκκλησίας του χωριού. Ένα μεγάλο οικοδόμημα αφιερωμένο στον Ευαγγελισμό της Παναγίας. Χρειάστηκαν 16 χρόνια, για να μπορέσει το 1870, να περατωθεί το κυρίως κτίριο. Το όλο έργο ολοκληρώθηκε το

1872, το δε καμπαναριό της Εκκλησίας, το 1910. Για το κτίσιμο της εκκλησίας εργάστηκαν χωρίς αμοιβή όλοι οι κάτοικοι του χωριού. Οι μόνοι που πληρώνονταν ήταν οι τεχνίτες που δεν ήταν από τη Λόφου. Σύμφωνα με μαρτυρίες, η κάθε οικογένεια τότε είχε αναλάβει και το δικό της ρόλο, π.χ. μεταφορά νερού από τη βρύση, μεταφορά ασβέστη, πελέκημα των πετρών. Υπεύθυνος και συντονιστής της όλης διαδικασίας ήταν ο ιερέας του χωριού. Λέγεται μάλιστα ότι κάποιος από τους πλουσίους και προεστούς του χωριού, όταν ήταν η σειρά του να μεταφέρει νερό προτίμησε αντίθετα να προσφέρει κρασί, το οποίο είχε άφθονο και δε χρειαζόταν να το αγοράσει. Αυτό ίσως να επαναλήφθηκε δύο ή τρεις φορές.

Στο εσωτερικό της εκκλησίας ξεχωρίζει ο επισκέπτης το επίχρυσο εικόνισμα της Παναγίας. Ήταν δωρεά του Χατζητζυπρή Χατζηηλία Κυριάκου και στοίχισε στα 1887 διακόσιες χρυσές λίρες. Το όμορφο εικονοστάσι, όντας αριστούργημα ξυλογλυπτικής, της εκκλησίας φιλοτεχνήθηκε το 1892. Τους τοίχους κοσμούν όμορφες τοιχογραφίες. Τις δε αγιογραφίες φιλοτέχνησε ο Όθων Γιαβόπουλος, αγιογράφος από την Ελλάδα (παππούς του Γιώργου Βασιλείου, πρώην προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας). Ο Γιαβόπουλος αγιογράφησε μεταξύ άλλων την «αποκαθήλωση του Χριστού» (1916), τις «μυροφόρες γυναίκες» (1916) και τη «γέννηση της Θεοτόκου» (1916). Στο εξωτερικό της εκκλησίας υπήρχαν δύο πετρόκτιστα καμπαναριά, ιδιαίτερα δε πλούσια διακοσμημένο ήταν το ανατολικό. Το κοσμούσαν οκτώ ωραιότατα λιοντάρια και τέσσερις άγγελοι. Λόγω προβλήματος του καμπαναριού τα λιοντάρια μετακινήθηκαν και σήμερα τα τέσσερα κοσμούν την είσοδο της εκκλησίας και τα άλλα δύο τη βρύση που βρίσκεται στην αυλή της εκκλησίας.

Τελευταίο αξιοσημείωτο γεγονός της περιόδου ήταν η λειτουργία οργανωμένης μορφής σχολείου γύρω στο 1855. Περισσότερες πληροφορίες για την εκπαίδευση στη Λόφου αναφέρονται σε ξεχωριστή υποενότητα του χρονικού.

2.4. Αγγλοκρατία

Η περίοδος της Αγγλοκρατίας σύμφωνα με τον ερευνητή Πόρακο (2004) μεταμορφώνει τη Λόφου σ' ένα μεγάλο αμπελοχώρι. Το συνεχές φύτεμα αμπελιών άλλαξε την όψη του χωριού. Εντυπωσιακό ήταν το θέαμα ολόκληρης της περιοχής που καταλάμβανε το χωριό, όταν άνθιζαν τα αμπέλια στις όμορφα κτισμένες και επιμελώς διατηρημένες δόμες. Ταυτόχρονα βέβαια, αυτό συνιστά ένα μεγάλο πρόβλημα για τη Λόφου σήμερα, μιας και η εγκατάλειψη των αμπελώνων οδήγησε σε μια μεγάλη έλλειψη πρασίνου παρά το υψηλό υψόμετρο και την ικανοποιητική

βροχόπτωση. Εκτός από τα αμπέλια οι Λοφίτες ασχολήθηκαν σε λιγότερο βαθμό με τα σιτηρά και τη χαρουποκαλλιέργεια.

Κατά την περίοδο 1900-1910 δημιουργήθηκε σοβαρό πρόβλημα στους κόλπους της εκκλησίας αναφορικά με τη διαδοχή του αποθανόντος αρχιεπισκόπου Σωφρονίου. Το θρόνο διεκδικούσαν ο Κιτίου Κύριλλος (Κυριλλάτσος), που εξέφραζε το αδιάλλακτο ενωτικό πνεύμα, και ο Κυρηναίος Κύριλλος (Κυριλλούι), που ήταν πιο ήρεμος και μετριοπαθής. Η Λόφου τότε υπαγόταν στο υποδιαμέρισμα Κοιλανίου του μητροπολιτικού θρόνου Κιτίου και, όπως ήταν φυσικό, υποστήριξε τον Κιτίου Κύριλλο. Κατά τις εκλογές που έγιναν το Σεπτέμβρη του 1910, η Λόφου εξέλεξε 5 ειδικούς αντιπροσώπους σε σύνολο 45, που εκλέχτηκαν από τα 18 χωριά του υποδιαμερίσματος Κοιλανίου. Οι 45 ειδικοί αντιπρόσωποι εξέλεξαν 2 γενικούς αντιπρόσωπους, που τάχθηκαν υπέρ του Κιτίου.

Η Λόφου, όπως και ολόκληρη η Κύπρος, την επόμενη δεκαετία περνά μια σοβαρή κρίση. Η ζωή των γεωργών γίνεται δύσκολη. Η κατάσταση ιδιαίτερα για τους μικροκαλλιεργητές είναι αφόρητη. Οι κάτοικοι αναγκάζονται να πωλούν τα κτήματά τους σε εξευτελιστικές τιμές, γιατί οι έμποροι δεν τους δανείζουν χρήματα. «Ακίνητη περιουσία αξίας 150 λιρών πωλείται σε δημόσιο πλειστηριασμό για 50 λίρες μόνο, αγοραστής δε, υπήρξε ο δανειστής» (Εφημ. Ελευθερία 28/5/1921). Παράλληλα οι κακές καιρικές συνθήκες προξενούν ζημιές και η παραγωγή είναι πενιχρή.

Για να αντιμετωπίσουν την κερδοσκοπία των εμπόρων και να προασπίσουν τα συμφέροντά τους οι κάτοικοι των κρασοχωριών, αποφασίζουν την ίδρυση γεωργικού συνεταιρικού συνδέσμου. Για το σκοπό αυτό, σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας Ελευθερία (14/5/1921), έγινε συνέλευση των κατοίκων των κρασοχωριών στο Όμοδος, όπου εξέλεξαν επιτροπή για εγγραφή μελών με μετοχές προς 2 λίρες η καθεμιά. Έγιναν εγγραφές για δύο χιλιάδες μετοχές. Μετά τη σύσταση της Εταιρείας Οινοπαραγωγών, η τιμή του κρασιού ανεβαίνει, αφού η Εταιρεία αγοράζει σε πιο ψηλές τιμές από τους εμπόρους. Στις 24/4/1923 γίνονται εκλογές στην Εταιρεία. Η συνέλευση έγινε στο Βουνί. Οι κάτοικοι της Λόφου πρωτοστάτησαν στην όλη προσπάθεια. Εξελέγησαν από τη Λόφου οι ακόλουθοι:

Χ΄ Στυλλής Χ΄ Γιώργη, Πρόεδρος

Γ. Αθηνόδωρος, Αντιπρόεδρος

Ν. Λοφίτης, Γραμματέας

Στυλλής Χ΄ Πετρή, Ηλίας Γεωργίου, Αγαθ. Ηρακλέους, μέλη

Η επιβίωση της Εταιρείας ήταν δύσκολη. Η οικονομική κρίση δεν ξεπεράστηκε, οι δόσεις των μετοχών καθυστερούσαν, κινήθηκαν αγωγές. Τελικά στις 2/6/1923 αποφασίστηκε η διάλυση της Εταιρείας.

— Έπειθὴ πρὸς πλήρωσιν τῶν τριῶν κενῶν βουλευτικῶν ἐδρῶν διὰ τὴν ἐπαρχίαν Λεμεσοῦ — Πάφου προετάθησαν ἑπτὰ ὑποψήφιοι ἀντὶ τριῶν, διὰ τοῦτο ὤρισθη ὑπὸ τῆς Διοικήσεως ὡς ἡμέρα ψηφοφορίας ἡ προσεχὴς Πέμπτη 4ῃ Ἰανουαρίου.

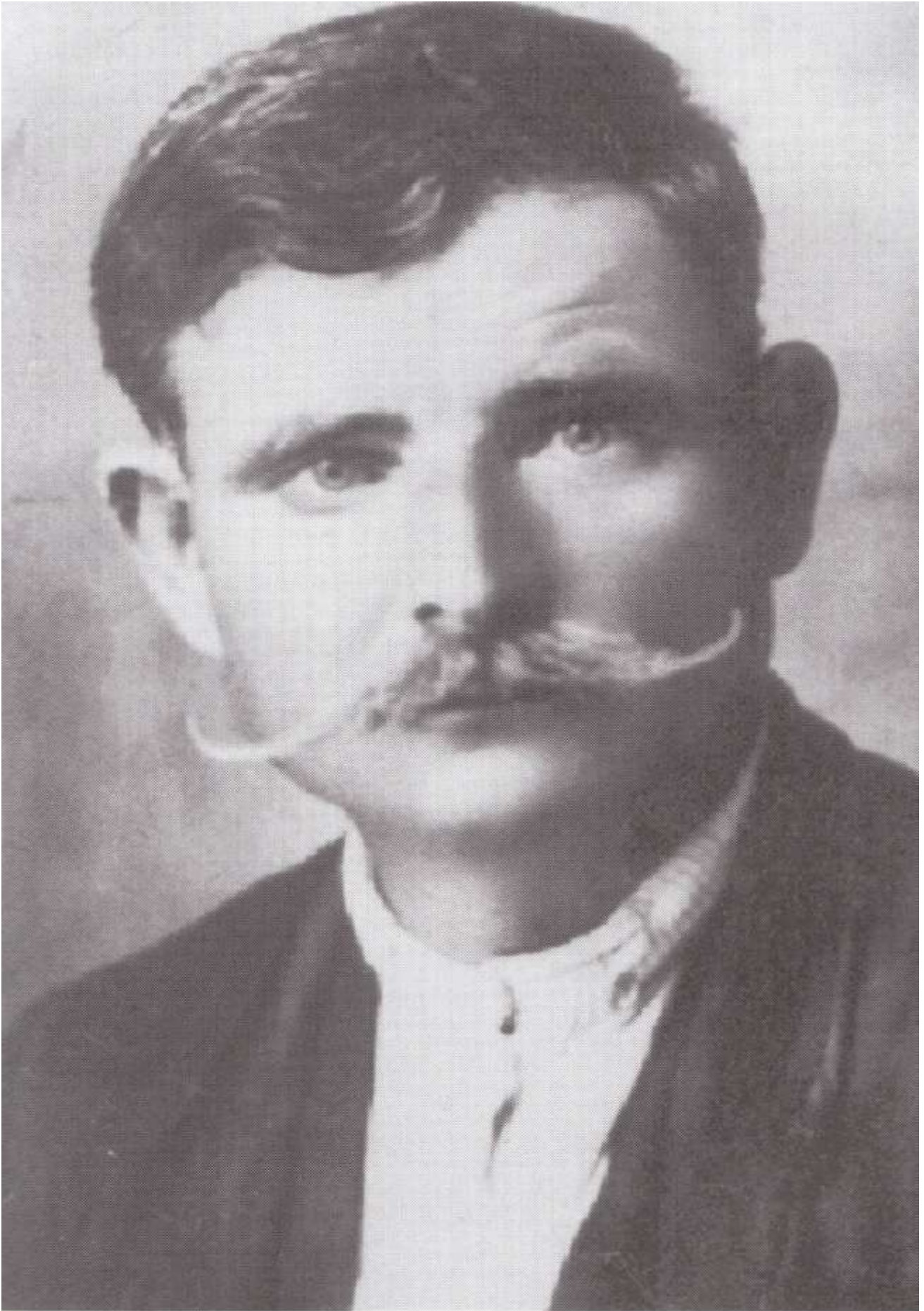
Ἡ ψηφοφορία εἰς ὅλους τοὺς σταθμοὺς θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς 7 π.μ. μέχρι μεσημερίας καὶ ἀπὸ τῆς 1 μ.μ. μέχρι 5—6 μ.μ. Ἐκ τῶν προταθέντων ὑποψηφίων χωρικῶν οἱ κ.κ. χ: Στυλλῆς χ: Γεώργη ἐκ Λόφου, Νικόλαος Σολομοῦ ἐκ Λεωροῦ καὶ Γ. Κωνσταντῆ, ἐκ Τσαϊδας τῆς Πάφου κατήρτισαν συνδυασμὸν καὶ διένειμαν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὰ χωρία ἐκλογικὰ προγράμματα ζητούντες παρὰ τῶν ἐκλογέων λευκὴν ψήφον.

Οξυμένο είναι το κλίμα και για πολιτικούς λόγους. Οι προσδοκίες των Κυπρίων για ένωση με την Ελλάδα δεν ικανοποιούνται. Η άρνηση της βρετανικής κυβέρνησης προκαλεί απογοήτευση στον κυπριακό λαό αλλά οξύνει και τα πολιτικά πάθη. Η απόφαση για αποχή από τις βουλευτικές εκλογές του 1923 είχε ως αποτέλεσμα να προσέλθουν στις κάλπες μόνο το 8% των ψηφοφόρων. Ανάμεσα στους εκλεγέντες, τους λεγόμενους επταδικούς, ήταν και ο Χ΄ Στυλλῆς Χ΄ Γιώργη από τη Λόφου. Τα κίνητρα των εκλεγέντων Ελλήνων βουλευτών ήταν πιο πολύ

κοινωνικοοικονομικά, δηλαδή ενδιαφέρονταν πιο πολύ για τη βελτίωση της θέσης των αγροτών και εργατών με κατάργηση φόρων και καταπιεστικών νόμων. Η εκλογή του Χ΄ Στυλλῆ δημιούργησε μεγάλη ένταση στη Λόφου, όπου οι κάτοικοι ήταν διαιρεμένοι σε δύο παρατάξεις, τους αδιάλλακτους και τους μετριοπαθείς. Η ακύρωση των εκλογών προκαλεί νέα ένταση. Αποστέλλεται αστυνομική δύναμη, για να προληφθούν χειρότερες καταστάσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τύπος σημειώνει ότι για τις εκλογές στη Λόφου δαπανήθηκαν εκατοντάδες λίρες και από τις δύο παρατάξεις. Τελικά οι αποικιοκράτες αποφασίζουν να μη γίνουν εκλογές και προχωρούν στο διορισμό των κοινοτικών αρχών (Εφημερίδα Ελευθερία, 26/1/1923). Τέλος, οι μουκταρικές εκλογές πυροδότησαν την ένταση ανάμεσα στις δύο παρατάξεις, με αποτέλεσμα να σημειωθούν πολλά βίαια επεισόδια.

Σύμφωνα με την εφημερίδα Ελευθερία (28/4/1923):

- έβαλαν φωτιά και έκαψαν το σπίτι της κόρης του Χ΄ Στυλλῆ Χ΄ Πετρή
- προξένησαν το θάνατο σε δύο «όνους» που ανήκαν στο Μιχαήλ Αχιλλέως
- . ξεριζώθηκαν και απεκόπησαν αμπελώνες
- . έβαλαν φωτιά και κατέκαυσαν σπίτι. Το δικαστήριο θεώρησε τη ζημιά κακόβουλη και υποχρέωσε όλους τους κατοίκους να πληρώσουν αποζημίωση 200 λίρες.

Κατζίποτλλής Χατζηγιώργη Πόρακος (Βουλευτής 1923 - 1925).

2.4.1. Ο αποικισμός του Ύψωνα από τους Λοφίτες

Είναι πολύ διαδεδομένη η αντίληψη ότι το χωριό Ύψωνας, ένα από τα μεγαλύτερα χωριά της επαρχίας Λεμεσού, ιδρύθηκε το 19^ο αιώνα από τους κατοίκους της Λόφου. Η αντίληψη αυτή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Εκείνο που μπορεί να υποστηριχθεί είναι ότι ο Ύψωνας υπήρχε ως οικισμός από τα μεσαιωνικά χρόνια και ότι στα νεότερα χρόνια κατοικήθηκε από τους Λοφίτες.

Το γεγονός ότι υπήρχε οικισμός με την ονομασία Ύψωνας από τα μεσαιωνικά χρόνια, προτού κατοικηθεί από τους Λοφίτες, επιβεβαιώνεται από το Μας Λατρί (1861). Ο τελευταίος καταγράφει σε βενετικό χειρόγραφο του τέλους του 15^{ου} αιώνα, που περιέχει κατάλογο των κυπριακών χωριών, ότι ο Ύψωνας περιλαμβανόταν στα χωριά που ανήκαν στο βασιλιά της Κύπρου. Ακόμα το χωριό βρίσκεται σε αρκετούς χάρτες του 16^{ου} αιώνα με την ονομασία Ipsona.

Ο Ύψωνας κατοικήθηκε για πρώτη φορά από τους Λοφίτες γύρω στα 1770, όπως επιβεβαιώνεται από σχετική γραπτή μαρτυρία που υπάρχει και τιτλοφορείται «Η εύρεσις του Ύψωνος υπό αιμνήστου Γερόγιαννου εκ Πολεμιδίων». Το κείμενο, ανάμεσα στ' άλλα, αναφέρει πώς κατοικήθηκε για πρώτη φορά ο Ύψωνας: «Εις τα 1757 εγεννήθηκεν ο Ιωάννης (ο κατόπιν Γερόγιαννος) υιός Χαραλάμπους εκ του χωρίου Πολεμίδια, γονέων ευσεβών ... Μετά τρία έτη απέθανεν ο πατήρ του και έμεινεν ορφανός με την μητέραν του και πένης ο δυστυχής ... Μετά ολίγον καιρόν απεφάσισεν να πανδρευθή, διότι η μητέρα του εγήρασεν. Επήγεν εις τους Αγάδες, τους επαρακάλεσεν να του επιτρέψουν διότι χωρίς τους δεν εγένετο. Λοιπόν του επέτρεψαν, επήγεν αυτός εις το χωριόν Λόφου και εστεφανώθη. Επήρεν μαζί του εις Ύψωναν τον Χ' Γιώρκην Παστελλάν αδελφόν της γυναικός του, τον Χ' Σαββήν, έπειτα άλλοι, και επόλλιναν. Ο Γιανής έκαμεν 3 παιδιά, τον Χαράλαμπον, ο οποίος μου είπεν όλα αυτά όσα έγγραφα, κατόπιν την Ελισάβετ και τον Σάββαν τον Μακρήν. Λοιπόν αγαπητοί απόγονοι κατοικήθη ο Ύψωνας από Λοφίτες το 1765 υπό αιμνήστου Γερογιάννου και εζήσαμεν και ζόμεν και θα ζόμεν. Να μνημονεύομεν τον Ιωάννην αλλά δυστυχώς... Εγγράφη το παρόν υπό του ΑΜ δισεγγόνου Γερογιάννου. Εν Λόφου τη 25^η Μαρτίου 1880».

Όπως επιβεβαιώνεται από το κείμενο που διασώθηκε, το Γερόγιαννο ακολούθησαν αρχικά κάποιοι συγγενείς του και αργότερα προστέθηκαν και άλλοι. Κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας και τις πρώτες δεκαετίες της Αγγλοκρατίας οι κάτοικοι της Λόφου κατέβαιναν εποχιακά στον Ύψωνα για να καλλιεργήσουν ή να θερίσουν τα χωράφια που είχαν στην περιοχή. «Μεταξύ της

15^{ης} και 20^{ης} Φεβρουαρίου οι Λοφίτες ερχόντουσαν από τον Ύψωνα στη Λόφου για να ασχοληθούν με το κλάδεμα και την καλλιέργεια των αμπελιών. Το Μάιο επιστρέφανε στον Ύψωνα για το θερισμό και το αλώνισμα. Ως τον Αύγουστο ασχολούνταν με το μάζεμα των χαρουπιών και επέστρεφαν πάλι στη Λόφου το Σεπτέμβρη για τον τρυγητό. Το Νοέμβριο πάλι επέστρεφαν στον Ύψωνα για τη σπορά. Ας σημειωθεί ότι πριν από το 1950 στον Ύψωνα πήγαιναν μόνο οι άντρες, οι γυναίκες έμεναν πάντα στη Λόφου με τα παιδιά τους (Πόρακος, 2004, σελ. 46).

Δημοσίευμα εξάλλου της εφημερίδας Ελευθερία με ημερομηνία 9/22.10.1910 σχετικά με το ιστορικό της μετατροπής του Ύψωνα σε χωριό, αποδεικνύει τον «αποικισμό» του Ύψωνα από τους Λοφίτες. Αναφέρει το εν λόγω δημοσίευμα, ανάμεσα σ' άλλα, ότι «από της 1^{ης} Οκτωβρίου του παρόντος έτους η εν τη επαρχία Λεμεσού περιοχή η γνωστή υπό το όνομα «Τσιφλίκιον Ύψωνα» και εις την οποία μετώκουν κατά τας εποχάς της σποράς και της συγκομιδής όλοι σχεδόν οι κάτοικοι του χωρίου Λόφου, μετατρέπεται εις χωρίον υπό το όνομα «Χωρίον Ύψωνας»».

Μέχρι και τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα οι κάτοικοι του Ύψωνα ήταν ελάχιστοι. Σταδιακά, αρκετοί από τους διακινούμενους γεωργούς εγκαταστάθηκαν στον Ύψωνα. Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας παρατηρείται σταθερή πληθυσμιακή παρακμή της Λόφου προς όφελος του Ύψωνα. Από τον παρακάτω πίνακα της παράλληλης πληθυσμιακής εξέλιξης του Ύψωνα και της Λόφου φαίνεται ότι μέχρι το 1911 ελάχιστοι κάτοικοι υπήρχαν στον Ύψωνα. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και ιδιαίτερα μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο παρατηρείται εντυπωσιακή αύξηση των κατοίκων του Ύψωνα και παράλληλα δραματική μείωση των κατοίκων της Λόφου. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1946-1960 οι κάτοικοι της Λόφου μειώθηκαν κατά 700 περίπου και του Ύψωνα αυξήθηκαν κατά 1000 περίπου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΥΨΩΝΑ (ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΛΟΦΟΥ (ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ)
1881	3	578
1891	4 (+ 33,33%)	744 (+ 28,72%)
1901	21 (+ 425%)	823 (+10,62%)
1911	12 (- 42,85%)	954 (+15,92%)
1921	167 (+1291%)	962 (+ 0,08%)
1931	256 (+53,29%)	952 (- 0,01%)
1946	492 (+ 92,18%)	924 (- 2,94%)
1960	1496 (+ 204, 06%)	234 (- 74,67%)
1973	2043 (+ 36,56%)	317 (+ 35,47%)
1976	2379 (+ 16,44)	156 (- 50, 79%)
1982	3061 (+ 28,67%)	106 (- 32,05%)
2001	6435 (+ 110,22%)	10 (+ 9,43%)

2.5. Η περίοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας μέχρι σήμερα

Η περίοδος αυτή επιβεβαιώνει ότι η πληθυσμιακή άνοδος του Ύψωνα και η πληθυσμιακή μείωση της Λόφου αντίστοιχα είναι γεγονότα οριστικά και αμετάκλητα. Η εγκατάλειψη της Λόφου φαίνεται ξεκάθαρα και με τη γλώσσα των αριθμών: από τους 952 κατοίκους το 1921, συναντούμε 106 το 1982 και μόνο 10 στην απογραφή του 2001. Ένα άλλο θλιβερό στατιστικό στοιχείο αφορά το σχολικό πληθυσμό. Ο αναγνώστης όπως και εμείς, θα εκπλαγεί με την πληθυσμιακή αύξηση του χωριού από το 1960 ως το 1973 όπως φαίνεται στον πίνακα πληθυσμού. Αυτή σίγουρα δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η πιο λογική εξήγηση φαίνεται να είναι ότι η απογραφή του 1973 έγινε σε μια περίοδο όπου για λίγες μέρες επέστρεφαν στη Λόφου κάποιοι πλέον κάτοικοι του Ύψωνα είτε για θρησκευτικές γιορτές (Πάσχα, Χριστούγεννα, Προφήτη Ηλία και Αγίας Μαρίας) είτε για να καλλιεργήσουν τα εναπομείναντα αμπέλια τους (Σεπτέμβριος).

Η εισβολή του 1974 βρίσκει τη Λόφου, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, να φιλοξενεί για μικρό χρονικό διάστημα αρκετούς ανθρώπους. Οι περισσότεροι απ' αυτούς είναι Λοφίτες κάτοικοι του Ύψωνα που αναζητώντας ένα ασφαλέστερο καταφύγιο παρέμεναν για λίγες μέρες στη Λόφου. Οι υπόλοιποι είναι πρόσφυγες που φιλοξενοούνται στο χωριό περιμένοντας από το επίσημο κράτος το κάλεσμα για μια καλύτερη διευθέτηση. Μόνο μία οικογένεια παρέμεινε μόνιμα στο χωριό. Αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι κανένα επεισόδιο δε διαδραματίστηκε την ταραχώδη αυτή περίοδο παρά το γεγονός ότι το αμιγές ελληνικό χωριό της Λόφου συνόρευε με το μεικτό, αλλά με μεγάλο τούρκικο πληθυσμό, χωριό της Συλίκου.

Η περίοδος 1946 – 1986 μπορεί να χαρακτηριστεί σαν «ευχή και κατάρα» για τη Λόφου. «Κατάρα» γιατί το χωριό εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους του και η ζωντάνια χάθηκε από την καθημερινότητα των εναπομείναντων κατοίκων. Η υποτίμηση ήταν τέτοια που κάποιοι κάτοικοι ξήλωναν κυριολεκτικά τα σπίτια τους στη Λόφου, για να μεταφέρουν οτιδήποτε είχε αξία στα μόνιμα μέρη κατοικίας τους. «Ευχή», γιατί σε γενικές γραμμές το χωριό παρέμεινε άθικτο, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές, σαν μοναδικό δείγμα ενός παραδοσιακού κυπριακού χωριού της υπαίθρου. Μια παρακαταθήκη για να μπορούμε σήμερα να βλέπουμε και ταυτόχρονα να θαυμάζουμε μια ολοζώντανη λαϊκή αρχιτεκτονική.

Το 1987 λοιπόν η ίδρυση του Συνδέσμου Αποδήμων Λόφου εγκαινιάζει το προαναφερθέν πνεύμα, το οποίο διέπει μέχρι σήμερα το χωριό. Ταυτόχρονα, ο Σ.Α.Λ. σκοπεύει ν' αναπτύξει και να συσφίξει τους δεσμούς φιλίας, συναδέλφωσης, συνεργασίας και πνευματικής ανάπτυξης των

απανταχού Λοφιών και φίλων της Λόφου. Σημαντικότερο γεγονός είναι οι εργασίες αναπαλαίωσης σε ιδιωτικά και δημόσια κτίρια. Μέσα στα πλαίσια ευρύτερου προγράμματος για την αναπαλαίωση ολόκληρου του χωριού, το Τμήμα Πολεοδομίας προχωρεί σε συνεργασία με τους ιδιοκτήτες στην αποκατάσταση των σπιτιών του χωριού. Έχει

μάλιστα καθοριστεί ειδική ζώνη, η οποία περιλαμβάνει ουσιαστικά ολόκληρο το παλιό χωριό, όπου τα σπίτια πρέπει να συντηρούνται ή να οικοδομούνται με συγκεκριμένες οδηγίες π.χ. κτισμένα με πέτρα ή επένδυση πέτρας. Τα τελευταία χρόνια οι επισκευές προωθούνται με ταχύτερο ρυθμό σαν ανταπόκριση στο συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον να επισκευάσουν και να αξιοποιήσουν τα σπίτια τους. Ως εκ τούτου, ελάχιστες είναι σήμερα οι «χαλοσπιτιές» που συναντά ο επισκέπτης στο χωριό.

Σήμερα, τα αναπαλαιωμένα σπίτια του χωριού με τα όμορφα ξύλινα μπαλκόνια τους, τα λιθόστρωτα στενά δρομάκια, το νεοκλασικού ρυθμού σχολείο, η μεγαλοπρεπής εκκλησία, ο παραδοσιακός ελιόμυλος και αλευρόμυλος στο αγροτικό μουσείο, οι βρύσες και οι στέρνες αλλά και πολλές άλλες μικρές εκφάνσεις ζωής και δημιουργίας του χωριού προσελκύουν τον καθένα από εμάς. Ειδικές εκδηλώσεις όπως το φεστιβάλ του Δεκαπενταύγουστου, η «γιορτή του Παλουζέ» κάθε τελευταία Κυριακή του Σεπτεμβρη, το μνημόσυνο του ήρωα Ιωάννη Σταυριανού και η γιορτή της Παναγίας στις 25 Μαρτίου μαζικοποιούν την ανθρώπινη

παρουσία στη Λόφου. Τέλος, οι τρεις ταβέρνες του χωριού και το νεόκτιστο ξενοδοχείο, κτισμένα ή αναπαλαιωμένα όλα σε παραδοσιακούς ρυθμούς λαϊκής αρχιτεκτονικής, μπορούν να χαρίσουν στιγμές παραδοσιακής κυπριακής φιλοξενίας στον κάθε επισκέπτη.

3. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΛΟΦΟΥ (19ος – 20ος αιώνας)

3.1. Η εκπαίδευση πριν από το 1855 και η λειτουργία του πρώτου σχολείου

Πριν από το 1855, σύμφωνα με μαρτυρίες, ελάχιστοι μορφώνονταν στη Λόφου. Κι αυτοί οι ελάχιστοι που μάθαιναν λίγα γράμματα, τα μάθαιναν από τους παπάδες-δασκάλους. Οι τελευταίοι, που αναφέρονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, είναι ο παπά-Ηλίας Χ΄ Βασίλη, ο παπά-Λοΐζος Χατζηπαναγιώτη και ο παπά-Στυλιανός Χριστοφή.

Ασφαλώς οι παπάδες-δάσκαλοι δεν πληρώνονταν. Γι' αυτό και τα παιδιά για να ξεπληρώσουν κατά κάποιον τρόπο την υποχρέωσή τους, τους ακολουθούσαν συχνά στα χωράφια τους και τους βοηθούσαν στις γεωργικές εργασίες τους. Εκεί στα χωράφια γίνονταν τις περισσότερες φορές και τα μαθήματα. Τα παιδιά μάθαιναν συνήθως να ψάλλουν ή να απαγγέλλουν εκκλησιαστικούς ψαλμούς από το ψαλτήρι και το Τριώδιο. Όταν ο καιρός δεν ήταν καλός, το μάθημα γινόταν στο σπίτι του παπά-δασκάλου, και έτσι δινόταν η ευκαιρία στο μαθητή να μάθει και λίγη γραφή. Μάλιστα η γραφή γινόταν πάνω σε πλάκες, γιατί δεν ήταν ακόμα σε χρήση το τετράδιο.

Θα πρέπει όμως να τονίσουμε με έμφαση ότι τα κορίτσια δεν παρακολουθούσαν αυτά τα μαθήματα. Τα μαθήματα αυτά από τους παπάδες-δασκάλους έπαιρναν μόνο κάποια αγόρια. Τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι να βοηθούν κυρίως τις μητέρες τους στις διάφορες δουλειές του σπιτιού και συνήθως έμεναν, σε τελική ανάλυση, τελείως αμόρφωτες.

Σύμφωνα με πληροφορίες που έχει συγκεντρώσει ο Λοΐζος Φιλίππου (1930) το σχολείο άρχισε να λειτουργεί από το 1855 περίπου. Πρώτος διδάσκαλος αναφέρεται ο Λοφίτης Χ΄ Χαραλαμπίης Λοΐζου, ο οποίος δίδαξε μέχρι το 1868 εκκλησιαστικά γράμματα. Το σχολείο του Χ΄ Χαραλαμπίη ήταν ιδιωτικό. Ο τελευταίος δίδασκε άλλοτε στο σπίτι του και άλλοτε στην ύπαιθρο. Από το 1868 μέχρι το 1880 δίδαξε ο μουσικοδιδάσκαλος Αχιλλέας Νικολαΐδης από τη Βάσα Κοιλανίου.

3.2. Η εκπαίδευση από το 1880-1917 και η ανέγερση του Δημοτικού Σχολείου

Την περίοδο της Αγγλοκρατίας παρατηρείται στον τόπο μας ανάπτυξη της δημοτικής εκπαίδευσης. Το ίδιο συνέβηκε και στη Λόφου, όπου λειτούργησαν Παρθεναγωγείο και Αρρεναγωγείο.

Στα επόμενα χρόνια (αρχές 20^{ου} αιώνα) ο αριθμός των μαθητών αυξανόταν συνεχώς, με αποτέλεσμα να αναληφθεί πρωτοβουλία από τους κατοίκους για ανέγερση σχολείου, όπου θα στεγαζόταν μόνιμα το Αρρεναγωγείο. Το 1917 αρχίζει να κτίζεται το νέο σχολικό κτίριο του χωριού. Η εφημερίδα «Ελευθερία», 29 Μαρτίου 1920, γράφει τα ακόλουθα:

«Εις το χωρίον Λόφου μεγαλοπρεπές τω όντι ανεγείρεται σχολείον εις τοποθεσίαν θαυμασίαν, όπερ πλησιάζει να περατωθεί. Μικρά τις όμως διαφορά μεταξύ των κατοίκων του χωριού και του εργολάβου διέκοψεν την εργασίαν. Δηλαδή ο εργολάβος ζητεί επιπλέον της συμφωνηθείσης αμοιβής, χρηματικόν τι ποσόν ως αποζημίωσιν, μη προβλέψας κατά την συμφωνία την αύξησιν των ημερομισθίων των εργατών».

Η ολοκλήρωση του σχολικού κτιρίου καθυστέρησε εξαιτίας του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και τα έξοδα για την αποπεράτωσή του πληρώθηκαν από την εκκλησιαστική επιτροπή. Αυτό επιβεβαιώνεται από αποδείξεις που υπάρχουν στα βιβλία της εκκλησίας της Λόφου. Με βάση λοιπόν αυτά τα στοιχεία, το κτίσιμο του νέου σχολικού κτιρίου στοίχισε 800 λίρες. Στο νέο κτίριο στεγάστηκε το Αρρεναγωγείο μέχρι το 1937, οπότε μετακινήθηκε εκεί και το Παρθεναγωγείο κι έγινε το Μικτό Δημοτικό Σχολείο Λόφου.

Το Δημοτικό Σχολείο της Λόφου είναι κτισμένο στο ψηλότερο σημείο του χωριού. Ο νεοκλασικός ρυθμός του είναι απόδειξη του πλούτου του χωριού και σημάδι της ελληνικότητάς του. Κύριο χαρακτηριστικό του κτιρίου είναι η μεγαλοπρεπής είσοδος του με τους κίονες από πωρόλιθο. Το κτίσιμο του σχολείου συνδυάζει την αρχιτεκτονική των σπιτιών του χωριού με τις ακανόνιστες πέτρες, και τις πελεκητές πέτρες που υπάρχουν στη βάση και στην κορυφή των τοίχων, όπως και στις πόρτες και τα παράθυρα. Το κτίριο αρχικά περιλάμβανε δύο αίθουσες διδασκαλίας και το γραφείο του διευθυντή. Δεξιά και αριστερά της κεντρικής εισόδου υπάρχουν έξι μεγάλα παράθυρα στην κάθε πλευρά, σ' αντίθεση με τα σπίτια του χωριού όπου τα παράθυρα είναι μικρά. Έτσι το κτίριο γίνεται ευάερο και ευήλιο. Τρία μεγάλα παράθυρα υπάρχουν σε κάθε αίθουσα διδασκαλίας και στη βόρεια πλευρά του κτιρίου. Τα αποχωρητήρια που υπήρχαν (1938), όταν λειτουργούσε το σχολείο, έχουν κατεδαφιστεί και πρόσφατα ανεγέρθηκαν άλλα στην ανατολική πλευρά καθώς και αποθήκη.

3.3. Το Αρρεναγωγείο και το Παρθεναγωγείο Λόφου (Τέλος 19^{ου} αιώνα-1937)

Το Αρρεναγωγείο Λόφου, παρόλο που οι γραπτές μαρτυρίες είναι πολύ πενιχρές, είναι σίγουρο ότι άρχισε να λειτουργεί πριν από το Παρθεναγωγείο, περίπου το 1880. Αυτό το στηρίζουμε στις ζωντανές μαρτυρίες των κατοίκων του χωριού που αναφέρουν ότι οι πατέρες ή οι παππούδες τους έμαθαν γράμματα εν αντιθέσει με τις γιαγιάδες ή μητέρες τους.

Για το τέλος του 19^{ου} αιώνα σημαντική είναι και η πληροφορία που παίρνουμε για το Αρρεναγωγείο της Λόφου, για τη σχολική περίοδο 1898-99, όπου φοιτούσαν 68 μαθητές και διευθυντής ήταν ο κ. Μιχαήλ Στεφανόπουλος (Blue Book 1899-1900).

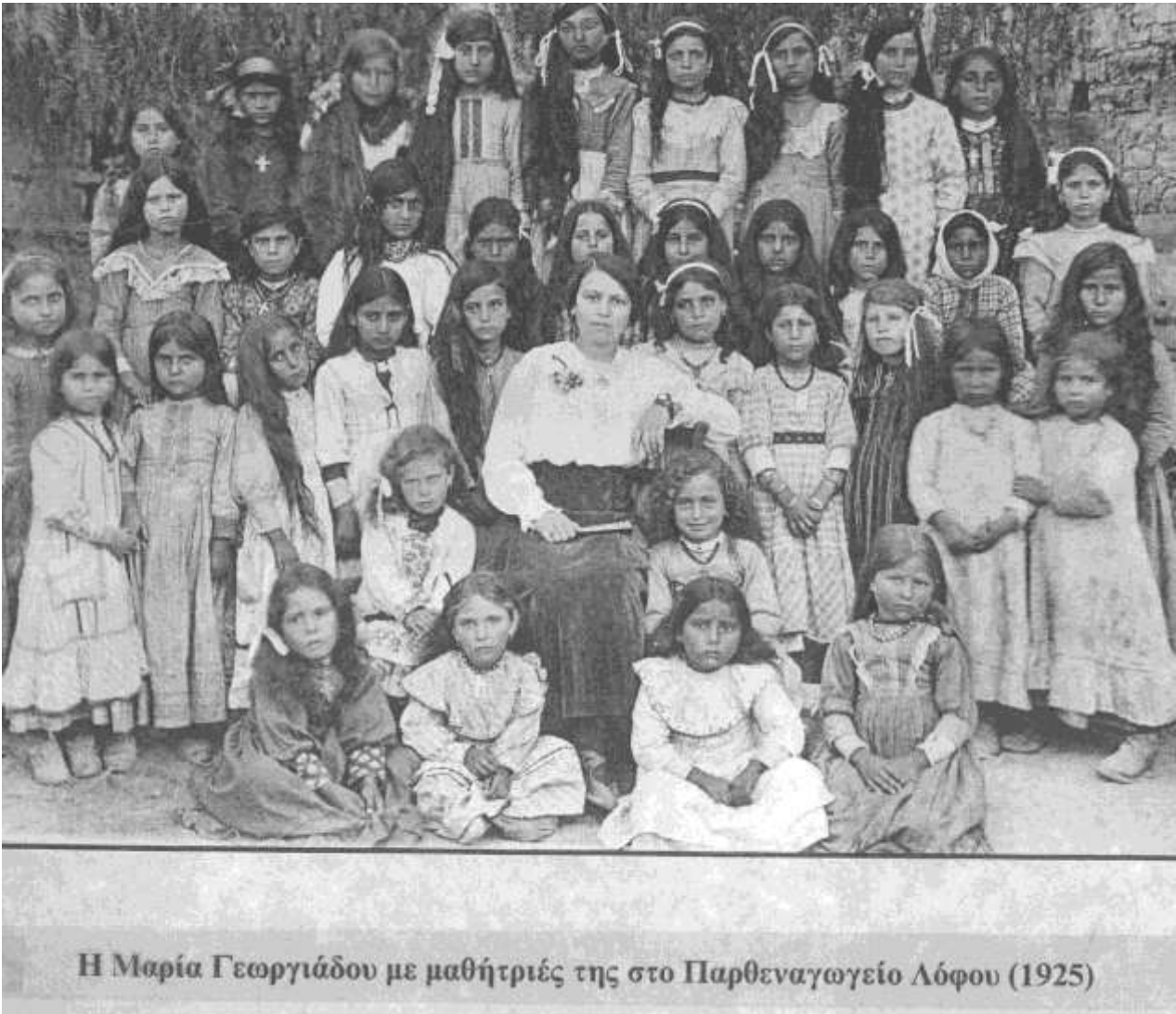
Το Αρρεναγωγείο της Λόφου στεγαζόταν στην αρχή σε ιδιωτικά σπίτια που νοικιάζονταν για το σκοπό αυτό από τη Χωρική Σχολική Επιτροπή. Από το 1910 περίπου, το Αρρεναγωγείο στεγαζόταν σε αίθουσες που ήταν κτισμένες στον περίβολο της εκκλησίας και ανήκαν στην

εκκλησία της Παναγίας. Το ενοίκιο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα κυμαίνονταν γύρω στις £3 το χρόνο. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1910 περίπου) το ενοίκιο κυμαινόταν γύρω στις £4 και γύρω στο 1920 £5 ετησίως. Μια σημαντική πληροφορία αναφέρει ότι ο δάσκαλος του Αρρεναγωγείου, κατά το 1885-90 περίπου, πληρωνόταν με ψωμί, κρασί, ξύλα, λάδι και χαλούμια.

Από προφορική μαρτυρία αντλούμε επίσης μια σημαντική πληροφορία ότι από το 1912 λειτουργούσε στη Λόφου αναγνωστήριο, κάπου στο κέντρο του χωριού, σε ένα ανώγι κοντά στα καφενεύια. Σ' αυτό πήγαιναν μόνο άρρενες και σίγουρα αυτό βοήθησε πάρα πολλούς στο να πάρουν μαθήματα ανάγνωσης και γραφής από άλλους που ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν. Πρωτοστάτης της ίδρυσης του αναγνωστηρίου ήταν ο Ιωήλ Μακρίδης.

Κατά τα χρόνια 1926-1937, στο Αρρεναγωγείο Λόφου, υπηρέτησαν για αρκετά χρόνια οι δάσκαλοι Κώστας Κωνσταντινίδης, Νικόλαος Ιωαννίδης, Ζήνων Χριστοδουλίδης και Θρασύβουλος Νεάρχου. Οι μισθοί των δασκάλων του Αρρεναγωγείου Λόφου κατά τα χρόνια 1926-1937 κυμαίνονταν ανάλογα, από 60-100 λίρες το χρόνο. Ως ψηλότερος μισθός αναφέρεται ο μισθός του κ. Νικολάου Ιωαννίδη (1936-1937) που ήταν 100 λίρες και ο χαμηλότερος μισθός του κ. Κώστα Κωνσταντινίδη την περίοδο 1927-1928 που ανερχόταν σε 60 λίρες.

Από ζωντανές μαρτυρίες εξάγεται το συμπέρασμα ότι στη Λόφου λειτουργούσε Παρθεναγωγείο περίπου από την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα όμως με τις γραπτές μαρτυρίες (αρχεία του σχολείου που σώζονται) έχουμε στοιχεία για το Παρθεναγωγείο από το 1912 μέχρι το 1937. Πιο συγκεκριμένα σώζονται δύο βιβλία. Το ένα είναι το «Μητρώο» και καλύπτει την περίοδο 1912-37 και το άλλο είναι το «Μαθητολόγιο» και αφορά την περίοδο 1921-37. Πάντοτε στο Παρθεναγωγείο διορίζονταν μόνο δασκάλες και συνήθως ανύπαντρες και ήταν απόφοιτες του Παρθεναγωγείου Λεμεσού ή άλλης πόλης. Ακόμα κάποιες έφεραν πτυχίο του Νηπιαγωγείου Αθηνών. Ο διορισμός τους γινόταν από τη Χωρητική Σχολική Επιτροπή, ο δε μισθός τους ήταν αποκλειστικό έργο αυτής της επιτροπής (περίπου £20 το χρόνο). Έμεναν στο χωριό σε κατάλληλη οικία που νοικιαζόταν από την Επιτροπή. Σπουδαίες δασκάλες που υπηρέτησαν στο Παρθεναγωγείο της Λόφου ήταν η Μαρία Α. Γεωργιάδη και η Μικρασιάτισσα Στάσα Κυπριανού.

3.4. Το Μικτό Δημοτικό Σχολείο Λόφου (1937-1945)

Το Μικτό Δημοτικό Σχολείο Λόφου άρχισε τη λειτουργία του το 1937 και λειτούργησε μέχρι το 1973, όταν το σχολείο έκλεισε επειδή δεν υπήρχαν πλέον μαθητές. Οι ελάχιστοι εναπομείναντες δεν πληρούσαν τα κριτήρια για να συνεχίσει να λειτουργεί το σχολείο.

Όταν το σχολείο έγινε μικτό, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού μαθητών (158), άρχισε να αναγείρεται και τρίτη αίθουσα διδασκαλίας δυτικά του υφιστάμενου κτιρίου, η οποία ολοκληρώθηκε το 1938. Θα πρέπει όμως να τονίσουμε ότι αν και καταβλήθηκε προσπάθεια η αίθουσα αυτή να δένει αρχιτεκτονικά με το υπόλοιπο κτίριο, εντούτοις μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι τελικά η αίθουσα αυτή χαλούσε τη συμμετρία ολόκληρου του οικοδομήματος.

Η λειτουργία του Μικτού Δημοτικού Σχολείου Λόφου βρίσκει τους κατοίκους σε συναγερμό. Έπρεπε το σχολείο να εξοπλιστεί με την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή, να διοριστούν οι δάσκαλοι έγκαιρα στη θέση τους και γενικά επικρατούσε μια ανασφάλεια για τα νέα δεδομένα που διαδραματίζονταν στην κοινότητα.

Για πρώτη φορά λοιπόν κατά τη σχολική χρονιά 1937-38 διορίζονται στη Λόφου δύο δάσκαλοι και μια δασκάλα. Ο ένας δάσκαλος, ο κ. Νικόλαος Ιωαννίδης, γνωστός ως Νικολάτζης, ήταν ήδη γνωστός, γιατί ήταν ένας από τους δύο δασκάλους του Αρρεναγωγείου κατά τα προηγούμενα έξι χρόνια. Ο άλλος δάσκαλος ήταν ο κ. Στυλιανός Παπακλεοβούλου που διοριζόταν στη Λόφου για πρώτη φορά. Δασκάλα διορίστηκε η κ. Στάσα Κυριανού, μικρασιατικής καταγωγής, η οποία είχε

εκδιωχθεί το 1922 από τη Σμύρνη και ήταν και αυτή γνωστή στους Λοφίτες, γιατί τα προηγούμενα τρία χρόνια (1934-1937) ήταν η δασκάλα του Παρθεναγωγείου.

Ο μεγαλύτερος αριθμός μαθητών που φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο Λόφου ήταν κατά τη σχολική περίοδο 1942-43. Φοιτούσαν 110 μαθητές και 78 μαθήτριες. Αν αναλογιστεί κανείς ότι στην καταγραφή πληθυσμού που έγινε το 1946 η Λόφου αριθμούσε 946 κατοίκους, ο αριθμός των μαθητών είναι πολύ μεγάλος και αποδεικνύει ότι κάθε οικογένεια αποκτούσε 4-5 παιδιά, γιατί από προφορική μαρτυρία αυτή τη συγκεκριμένη περίοδο στη Λόφου υπήρχαν περίπου 250 οικογένειες.

Πάντως από το «Βιβλίο επιθεωρήσεως» μπορεί να επισημανθεί ότι στο σχολείο υπήρχαν σοβαρές ελλείψεις, και αυτό το καταγράφουν οι εκάστοτε επιθεωρητές. Γράφει συγκεκριμένα ο επιθεωρητής κ. Μ. Ανδρόνικος στις 12.12.1938: «Συντελεσθή η ανέγερσις της νέας αιθούσης και έγιναν όλαι αι αναγκαίαι επιδιορθώσεις εις τα παλαιάς αιθούσας. Είναι ανάγκη όπως εις τα παράθυρα περασθώσι οι ελλείποντες υαλοπίνακες».

3.5. Το μικτό Δημοτικό Σχολείο Ύψωνα – Λόφου (1945-1973)

Η περίοδος αυτή είναι δύσκολη για να εξαχθούν ακριβείς πληροφορίες για την οργανωμένη εκπαίδευση στη Λόφου για ένα και μοναδικό λόγο. Το Δημοτικό Σχολείο Λόφου το 1945 μετονομάστηκε σε Δημοτικό Σχολείο Ύψωνα-Λόφου εξαιτίας των πολλών μετακινήσεων των μαθητών από τη Λόφου προς τον Ύψωνα και από τον Ύψωνα στη Λόφου. Επομένως δεν υπάρχει ξεχωριστό αρχειακό υλικό για τον Ύψωνα και τη Λόφου. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η συχνή μετακόμιση των μαθητών από το ένα σχολείο στο άλλο, εξαιτίας των γεωργικών εργασιών των γονιών τους. Μάλιστα μαζί τους μετακόμιζαν και οι δάσκαλοι, γιατί οι μαθητές λιγότευαν στο ένα χωριό και αυξάνονταν στο άλλο. Η μεγάλη μείωση των μαθητών άρχισε κυρίως από το 1960, όταν πλέον οι Λοφίτες άρχισαν να αναζητούν καλύτερη τύχη προς τον Ύψωνα ή την πόλη της Λεμεσού. Το 1973, όταν αποφοίτησαν και οι τελευταίοι μαθητές το σχολείο έκλεισε οριστικά. Δεν μπορούσε πλέον να συνεχιστεί η λειτουργία του, γιατί πλέον το σχολείο αριθμούσε μικρότερο αριθμό μαθητών απ' αυτόν που προνοούσε ο νόμος.

Κατάλογος εγγεγραμμένων μαθητών, νέων μαθητών και απροβίβαστων κατά τα χρόνια 1926-1944

Σχολικό έτος	Εγγεγραμμένοι μαθητές	Νέοι μαθητές	Απροβίβαστοι μαθητές
1926 - 1927	101	14	13
1927 - 1928	105	18	15
1928 - 1929	112	28	15
1929 - 1930	110	9	26
1930 - 1931	108	12	18
1931 - 1932	112	19	14
1932 - 1933	130	26	18
1933 - 1934	119	3	35
1934 - 1935	99	0	9
1935 - 1936	101	12	5
1936 - 1937	97	14	15
1937 - 1938	158	---	---
1938 - 1939	139	19	25
1939 - 1940	137	34	32
1940 - 1941	136	33	33
1941 - 1942	172	54	---
1942 - 1943	188	45	19
1943 - 1944	164	32	---

3.6. Το σχολείο από το 1973 μέχρι σήμερα

Από το 1973 μέχρι σήμερα το σχολείο παραμένει βουβό και «αναμένει με πολλή υπομονή ν' ακούσει ξανά παιδικές φωνές». Ευτυχώς όλο το σχολικό κτίριο είναι συντηρημένο και το μόνο που απομένει είναι η σωστή αξιοποίησή του. Συντονισμένες προσπάθειες με το Υπουργείο Παιδείας και άλλους οργανωμένους φορείς που έχουν άμεση σχέση με την Εκπαίδευση, θα αποφέρουν πολύ σύντομα σημαντικές αποφάσεις.

Στην αυλή του σχολείου δεσπόζουν η προτομή του Ιωάννη Σταυριανού (αγωνιστή του 1821) και ο ανδριάντας του Ηλία Καννάουρου (Χριστοφή Χριστοφή) ο οποίος έπεσε μαχόμενος κατά την τουρκική εισβολή του 1974. Σήμερα το σχολείο και η αυλή του χρησιμοποιούνται για τις διάφορες πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της κοινότητας και του Συνδέσμου Αποδήμων Λόφου.

4. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΛΟΦΙΤΩΝ ΣΤΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

4.1 Η επανάσταση του 1821 – Ιωάννης Σταυριανός

Είναι ιστορικό γεγονός ότι πολλοί Κύπριοι μύηθηκαν στη Φιλική Εταιρεία. Ο αριθμός των Κυπρίων αγωνιστών που έσπευσαν στην επαναστατημένη Ελλάδα είναι ιδιαίτερα μεγάλος. Από τα διάφορα έγγραφα ή πηγές που σώζονται, μαρτυρείται η επώνυμη συμμετοχή 500 περίπου Κυπρίων, ενώ γίνεται επίσης αναφορά σε ομάδες Κυπρίων που έδρασαν κάτω από διάφορους αρχηγούς ή αυτόνομα. Χαρακτηριστική είναι η σημαία ομάδας Κυπρίων που σώζεται στο Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο της Αθήνας πάνω στην οποία αναγράφεται με ανορθογραφίες « Σημαία Ελληνική Πάτρης Κύπρου». Οι αναφορές αυτές επιτρέπουν σε κάποιους μελετητές να υπολογίζουν την κυπριακή συμμετοχή σε 1000 περίπου αγωνιστές. Αν ληφθεί υπόψη ότι οι περιηγητές υπολογίζουν τον αριθμό των Ελλήνων κατοίκων της Κύπρου σε 80 με 100 χιλιάδες, τότε αριθμητικά η συμμετοχή της Κύπρου, ανάλογα με τον πληθυσμό της, είναι ιδιαίτερα μεγάλη.

Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση Κύπριου Αγωνιστή της Επανάστασης του 1821 μπορεί να χαρακτηριστεί εκείνη του Ιωάννη Σταυριανού από τη Λόφου της επαρχίας Λεμεσού, ο οποίος μάλιστα είναι και ο μοναδικός Κύπριος αγωνιστής που μας άφησε απομνημονεύματα. Στην αυτοβιογραφία του με τίτλο «Πραγματεία των περιπετειών του βίου μου και συλλογή διαφόρων αντικειμένων αγνώστων έτι εν τη Ελληνική Ιστορία», που κυκλοφόρησε το 1982 από την Εταιρεία

Στερεοελλαδικών Μελετών, ο Σταυριανός περιγράφει με λεπτομέρειες τις μάχες των Αθηνών το 1826-1927 και την πολιορκία της Ακρόπολης.

Αὐτοβιογραφικὸ σημεῖωμα

Ὁ πατήρ μου ὀνόματι Χατζῆ Σταυρινὸς κατήγετο ἀπὸ τὸ χωρίον Λόφου τῆς ἐπαρχίας Λεμεσοῦ. Ὁ πατήρ του ὀνομάζετο Γεώργιος Καλπῆς, ἡ μητέρα του Χριστινοῦ, ἀδελφοῦς τὸν Χατζῆ Τζικκίνην²⁰⁹, τὸν Χατζῆ Φιλίππον, Γιαννῆ καὶ Νικόλα, ἀδελφὰς τὴν Μαρίαν Χατζηλενουδιά καὶ τὴν σύζυγον τοῦ Ργονῆ.

Αναφέρεται μάλιστα με σαφήνεια στο θάνατο του Καραϊσκάκη: «ο τραυματισμός του Καραϊσκού εγένετο ὄχι πολύ μακράν ἀπὸ ἐμέ και του συντρόφου μου ... Τούρκοι ἀπὸ τη μάνδρα δεν ἐξήλθαν και ὄχι μόνον αὐτὴν την φορὰν ἀλλ' εικοσάκις προσβάλαμε την μάνδραν αὐτὴν. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν πάρα πολὺ πλησίον της μάνδρας και ο Καραῖσκος ἦτο ἐδώθεν της μάνδρας προς Πειραιάν. Ο Τούρκος που ευρέθη; Η φήμη ἐκυκλοφόρησεν ἀμέσως διὰ την δολοφονίαν και ἦτο ἀλάνθαστος. Ο ἄραψ σεΐζης του Καραῖσκού, ὅστις παρακολουθεῖ τον Καραῖσκο, εἶδεν και ὠφεληθεῖς ἀπὸ την περίστασι ἐφιππεύει και λιποταχεῖ προς τους Τούρκους...».

Ο Ἰωάννης Σταυριανός ἦταν ευκατάστατος ἔμπορος ἀπὸ τη Λόφου της ἐπαρχίας Λεμεσοῦ. Γεννημένος το 1804 ἔμαθε τα πρώτα γράμματα στη Λεμεσό και στη συνέχεια ως ἰδιοκτήτης ἐμπορικοῦ πλοίου ἀνέπτυξε πλούσια ἐμπορικὴ δραστηριότητα με την Αἴγυπτο. Παραμονές της Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης μνήθηκε στην Αλεξάνδρεια στη Φιλικὴ Ἐταιρεία. Με την ἐναρξὴ του ἀγῶνα του 1821 στην Πελοπόννησο, ἐπλευσε στην Ἑλλάδα ἐπικεφαλῆς ομᾶδας Κυπρίων Ἀγωνιστῶν, την οποία χρηματοδότησε ο ἴδιος. Το 1825, ἐπειδὴ ἐξαντλήθηκαν τα οικονομικά του, κατατάχτηκε μαζί με τους συντρόφους του στο στρατόπεδο του

τακτικοῦ στρατοῦ. Η σημαντικὴ για την ἐποχὴ μὀρφωσὴ του συνέτεινε στην ἀνέλιξὴ του ἀπὸ υπαξιωματικὸ σε αξιωματικὸ. Ἐλαβε μέρος σ' ὄλες τις μάχες που ἐγιναν γύρω ἀπὸ την Αθήνα του

1826-27 με αρχηγό τον Καραϊσκάκη. Συνελήφθη αιχμάλωτος κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων και τον διέσωσε από την εκτέλεση ο αρχηγός της έφιππης σωματοφυλακής του Κιουταχί Χουσεΐν Ντούλλας, που άγνωστο πότε τον άφησε ελεύθερο. Μετά την απελευθέρωση εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και σταδιοδρόμησε στις τάξεις της Ελληνικής Χωροφυλακής. Το 1862 υπηρετώντας στην Αργολίδα πρωτοστάτησε στη Ναυπλιακή Επανάσταση, που υπήρξε η απαρχή της έξωσης του Όθωνα. Λίγο αργότερα συνταξιοδοτήθηκε και επιδόθηκε με επιτυχία στο εμπόριο. Πέθανε σε ηλικία 83 χρόνων, στις 2 Μαρτίου 1887 και τάφηκε στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Το 1998, με πρωτοβουλία του Συνδέσμου Αποδήμων Λόφου, έγινε κατορθωτή η ανακομιδή των οστών του Ιωάννη Σταυριανού από την Αθήνα στη γενέτειρά του Λόφου, τα οποία έχουν τοποθετηθεί σε οστεοφυλάκιο. Στα χέρια των τελευταίων απογόνων του βρίσκονται αρκετά κειμήλια όπως τα όπλα του, η στρατιωτική στολή του, διάφορα έγγραφα του αγώνα και τα χειρόγραφα των απομνημονευμάτων του.

4.2. Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913)

Κύπριοι εθελοντές σπεύδουν στην Ελλάδα και συμμετέχουν στις επικές εξορμήσεις των Βαλκανικών πολέμων. Ο Φιλής Χατζησταυλιανού Θεοφίλου από τη Λόφου είναι ένας από τους Κύπριους εθελοντές που συμμετείχε ενεργά στους Βαλκανικούς πολέμους στο πλευρό των Ελλήνων το 1912-13. Από την εφημερίδα «Σαλπιγξ», στις 9.11.1912, παίρνουμε επίσης την ακόλουθη πληροφορία: «Η Λόφου προσέφερε για τους Βαλκανικούς πολέμους το ποσό των 60 λιρών Κύπρου».

Φιλής Χατζησταυλιανού Θεοφίλου.

4.3. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918)

Κατά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Κύπρος δεν έμεινε αμέτοχη. Σ΄ αυτό τον πόλεμο κατατάσσονται αρκετοί Κύπριοι ως εθελοντές και η Κύπρος προσφέρει στο έθνος 16.000 χρυσές λίρες. Παρόλες τις προφορικές μαρτυρίες για κάποια συμμετοχή Λοφιτών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν κατέστη δυνατό μέσα από την έρευνα που κάναμε να διασταυρώσουμε και να τεκμηριώσουμε τα ονόματά τους.

4.4. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1940-1945)

Η συμμετοχή των κατοίκων της Λόφου κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ήταν όντως εντυπωσιακή. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες και κυρίως από στοιχεία του Πέτρου Πόρακου (2004), τριάντα περίπου Λοφίτες εγκατέλειψαν την Κύπρο και συμμετείχαν σε διάφορα μέτωπα με τις συμμαχικές δυνάμεις ως μισθοφόροι του αγγλικού στρατού. Τα ονόματα όλων αυτών που συμμετείχαν είναι: Αντωνάκης Αγαθοκλή Φραγκούδης, Αρεστής Χρυσάνθου Στασή, Αχιλλέας Σάββα Αχιλλέα, Βάσος Μιχαήλη Αχιλλέα, Γιώρκος Κλεάνθη Δεκατρός, Γιώρκος Κυριάκου, Γιώρκος Κωστή Χριστοδούλου, Γιώρκος Πέρτικος, Χαράλαμπος Ζαχαρία Νεοφύτου, Ζαχαρίας Χατζητζυπρή, Ζηνωνής Γιωρκάτζη, Θεορής Κυριάκου Τόκα, Θεοτής Αναστάση Πισσιάρα, Κύπρος Κυριάκου Σταυρινού, Κωστής Ζαχαρία, Μιχαλάκης Κλεάνθη Μάου, Οδυσσέας Παπαμιχαήλ, Πάμπος Α. Γεωργιάδη, Παναγιώτης Λαγός, Παναγιώτης Χριστοφή Χατζημιχαήλη, Πολύκαρπος Αγαθοκλή, Στυλλής Παναγιώτη Σταυρινού, Φανής Παναή, Χαράλαμπος Μαυρόπουλος, και Χρίστος Γιωρκάτζη. Από τους πιο πάνω αιχμαλωτίστηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα οι Παναγιώτης Λαγός, Βάσος Μιχαήλη Αχιλλέα, Κωστής Ζαχαρία. Επίσης, ο Ζαχαρίας Χατζητζυπρή τραυματίστηκε ενώ ο Χαράλαμπος Μαυρόπουλος σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Αξιόλογη μαρτυρία για την εθνική δράση των Λοφιτών είναι και η πιο κάτω, η οποία είναι καταχωρημένη στον κατάλογο Κυπρίων εθελοντών κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο:

Δήλωση (αρ.18)

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Ευθύμιος Χριστοδούλου δηλώ ότι επιθυμώ, όπως υπηρετήσω την ημετέραν πατρίδα ως εθελοντής.

Όνοματεπώνυμο: Ευθύμιος Χριστοδούλου του Αντωνίου.

Έγγαμος ή άγαμος: Έγγαμος

Όνομα συζύγου: Ελένη

Όνόματα παιδιών: θυγάτηρ Ευαγγελία

Ηλικία: 41 ετών

Επάγγελμα: Τυπογράφος

Τόπος Γέννησης: Λόφος Επαρχίας Λεμεσού Κύπρου.

Υπηκόοτης – Άδεια παραμονής: Ελληνικής Κλάσεως 1919

Γυμνασμένος Εθελοντής

Βαθμός Δεκανέας

Τόπος διαμονής εν Ελλάδι: Οδός Λασκαρίδου 169 Καλλιθέα.

Εν Αθήναις τη 29.11.1940

Εύκολα λοιπόν μπορεί κανείς να οδηγηθεί στο συμπέρασμα, πως οι Λοφίτες έδωσαν μαζικά το παρόν τους κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αποδεικνύοντας έτσι την πατριωτική και εθνική τους δράση.

4.5. Ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ 1955-1959

Η συμβολή των Λοφιδών-Υψωνιατών στον απελευθερωτικό αγώνα υπήρξε σημαντική. Περίπου πενήντα είχαν γίνει μέλη της ΕΟΚΑ σε διάφορους γεωγραφικούς τομείς δράσης. Συμμετείχαν ενεργά σε διάφορες ομάδες, αποστολές και δολιοφθορές και άλλοι βοηθούσαν τον αγώνα με κάθε τρόπο. Κάποιοι απ' αυτούς μάλιστα όπως ο Χριστοφής Παλούζας, Μιχάλης Κατσουνωτός (Αθηνού), Αγαθοκλής Καννάουρος, Στυλιανός Μανώλη και Ρένος Μιχαηλίδης, συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στα κρατητήρια της Κοκκινοτριμιθιάς και της Πύλας.

Τέλος, από το βιβλίο «Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-59» του στρατηγού Γεώργιου Γρίβα Διγενή (1961), αντλούμε αρκετά γεγονότα που διαδραματίστηκαν από Λοφίτες – Υψωνιάτες στην περιοχή του Ύψωνα από την αρχή μέχρι το τέλος του αγώνα. Τα κυριότερα είναι τα παρακάτω:

Α) 20.11.1955. «Βόμβα ερρίφθη εναντίον στρατιωτικού αυτοκινήτου παρά το χωρίον Ύψωνας, τραυματισθέντων τριών στρατιωτών». Στην ενέργεια αυτή πρωταγωνίστηκαν οι Ανδρέας Οικονόμου και Χριστοφής Παλούζας.

Β) 26.11.1955. «Εις χωρίον Ύψωνας. Ερρίφθη βόμβα κατά στρατιωτικού οχήματος με αποτέλεσμα τον τραυματισμό τριών στρατιωτών». Σ' αυτήν την ενέργεια πρωταγωνίστησε ο Λάκης Παπαχαλαράμπος.

Γ) 02.02.1956. «Εις το χωρίον Ύψωνας Λεμεσού ελιθοβολήθη περιπολικόν αυτοκίνητον».

Δ) 23/24.07.1956. «Βόμβα εις τον Ύψωνα και Κολόσσι Λεμεσού».

4.6. Τουρκική εισβολή του 1974

Η εθνική δράση των Λοφιδών μαρτυρείται και το 1974 εναντίον του Τούρκου εισβολέα. Πολλοί είναι αυτοί που έτρεξαν να υπερασπίσουν την πατρώα γη εκείνο τον πικρό Ιούλη. Ανάμεσά τους

και ο γεννημένος στον Ύψωνα το 1954 Ηλίας Καννάουρος (Χριστοφής Χριστοφή), ο οποίος το 1972 αποφοιτά από το Θέκλειο Γυμνάσιο και στη συνέχεια κατατάγεται στην Εθνική Φρουρά.

Ηλίας Αγαθοκλή Καννάουρος.

Η Τουρκική εισβολή βρήκε το λοχία Ηλία Καννάουρο μαζί με τους συμπολεμιστές του στα χαρακώματα του Άη Παύλου, στην περιοχή πίσω από τον Ιππόδρομο του Αγίου Δομετίου. Υπηρετούσε στο 211Τ.Π. και προϊστάτο του φυλακίου Πάι-Ππας, που έλεγχε το δρόμο που οδηγούσε στα χωριά Ορτάκιγιου και Κιόνελι. Στα 500 μέτρα βρισκόταν το στρατόπεδο της ΤΟΥΡΔΥΚ, λίγο πιο πίσω αυτό της ΕΛΔΥΚ και δεξιά τα φυλάκια Παλούκια, Μαυρομμάτης και Κεντρικών Φυλακών. Το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου ο λοχίας Καννάουρος με τους συντρόφους του αγωνίζονταν υπό συνεχή βομβαρδισμό βαρέων όπλων και αεροπορίας. Το βράδυ της 22ας Ιουλίου, τα φυλάκια της γραμμής δέχτηκαν επίθεση. Οι Τούρκοι προσπάθησαν να

υπερφαλαγγίσουν το στρατόπεδο της ΕΛΔΥΚ από τα πλάγια, με στόχο το αεροδρόμιο της Λευκωσίας. Την επομένη, 23 του Ιούλη, ανακοινώθηκε εκεχειρία, ωστόσο οι εισβολείς προώθησαν τις θέσεις τους.

Στο διάστημα μεταξύ πρώτης και δεύτερης εισβολής, ο Ηλίας και οι σύντροφοί του ανέλαβαν το έργο της οχύρωσης. Κατά τη διάρκεια της 2^{ης} εισβολής κρατούν γενναία άμυνα μέχρι τη 16η Αυγούστου. Από το χάραμα ξεκίνησε η μάχη. Σε κάποια στιγμή, σύμφωνα με τη μαρτυρία του συμπολεμιστή του Πέτρου Νικολάου, «ακούω τον Ηλία να μου λέει κλαίγοντας: Δάσκαλε, σκοτώθηκε ο Γιαννάκης Παππουλής. Του δίνω οδηγίες να οχυρωθούμε στα σπίτια του Άη Παύλου. Απ' εκείνη τη στιγμή δεν τον ξαναείδα». Ο Ηλίας Καννάουρος αφήνει την τελευταία του πνοή στο πεδίο της μάχης και θάφτηκε στο Στρατιωτικό Κοιμητήριο Λακατάμειας σαν άγνωστος στρατιώτης.

Ο Ηλίας παρέμεινε στη λίστα των αγνοούμενων μέχρι το 2000, όταν τα οστά του ανευρέθηκαν στο κοιμητήριο Λακατάμειας και αναγνωρίστηκαν με τη μέθοδο του DNA. Κηδεύτηκε, με στρατιωτικές τιμές, στις 15 Οκτωβρίου του 2000, στον Ύψωνα. Στις 18.09.2005 έγιναν τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του στη Λόφου από τον τότε Υπουργό Άμυνας κ. Κυριάκο Μαυρονικόλα. Από τις 17 Ιουλίου του 2008 ο ανδριάντας του κοσμεί μια όμορφη διαμορφωμένη πλατεία και την κοινότητα

Ύψωνα. Η συγκεκριμένη οδός και πλατεία (πάρκο) φέρουν το όνομά του, για να μας θυμίζουν τη μεγάλη θυσία και προσφορά του Ηλία Καννάουρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γενική Βιβλιογραφία:

- Γρίβας Γεώργιος, *Απομνημονεύματα Αγώνος Ε.Ο.Κ.Α. 1955 - 1959*, Αθήνα, 1961.
- Κληρίδης Νέαρχος, *Χωριά και πολιτείες της Κύπρου*, Λευκωσία, 1961.
- Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, Εκδόσεις Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1981-1990.
- Μέναρδος Σίμος, *Τοπωνυμιακά και Λαογραφικά Μελέται*, Εκδόσεις Χριστοδούλου, Λευκωσία, 1970.
- Παπαδόπουλος Θεόδωρος, *Κοινωνικά και Ιστορικά Στοιχεία πληθυσμού 1570-1881*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1965.
- Σάθας Κωνσταντίνος, *Χρονικόν Κύπρου*, 1873.

2. Ειδική Βιβλιογραφία:

- Θεοδώρου Άκης, *Η Εκπαίδευση στη Λόφου (1855 - 1945)*, Λεμεσός, 2005.
- Λοΐζου Φίλιππος, *Τα ελληνικά γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1851 - 1878) τ. Α' - Β'*, Λευκωσία, 1930.
- Πόρακος Πέτρος, *Λόφου: Οι άνθρωποι της στο χώρο και το χρόνο*, Λεμεσός, 2004.
- Σταυριανός Ιωάννης, *Πραγματεία των περιπετειών του βίου μου και συλλογή διάφορων αντικειμένων αγνώστων έτι εν τη Ελληνική Ιστορία*, Εταιρεία Στερεοελλαδικών Μελετών, Αθήνα, 1982.

3. Ξένη Βιβλιογραφία:

- Goodwin Jack, *A toponomy of Cyprus*, Nicosia, 1977.
- Mas Latrie Louis de, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, Vol. 3, Paris, 1861.
- _____, *L' Ile de Chypre: sa situation presente, ses souvenirs du moyen-age*, Paris, 1879.

4. Τοπικά Αρχεία και Εφημερίδες:

- Εφημερίδα Ελευθερία, 22/10/1910, 29/3/1920, 14/5/1921, 28/5/1921, 26/1/1923, 28/4/1923.
- Εφημερίδα Σάλπιγξ, 9/11/1912.
- Cyprus Blue Book, 1899 – 1900.
- Βιβλίο Επιθεώρησης - «Record of Inspections»(1926 - 1945).
- Παρθεναγωγείον Λόφου – Μητρώον (1912 - 1937).
- Παρθεναγωγείον Λόφου – Μαθητολόγιον (1921 - 1937).